

П. Костычев. – СПб.: Изд. А. Ф. Девриена, 1893. – 83 с.

5. Докучаев В. В. Наши степи прежде и теперь / В. В. Докучаев. — СПб.: Типография Е. Евдокимова, 1892. – 117 с.

6. Особая экспедиция Лесного департамента по испытанию и учету различных способов и приемов лесного и водного хозяйства в степях России : предварительный отчет о деятельности Экспедиции, с июня по ноябрь 1892 года, и общий проект опытных работ ее. – СПб.: Типогр. Е. Евдокимова, Б. Итальянская № 11, 1893. – 70 с.

7. Энциклопедический словарь. Т. XII : Жилы – Земпах / Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб. : Типо-Литограф. И. А. Ефрона, 1894. – С. 319 – 321.

8. Иллюстрированный сельскохозяйственный словарь. Энциклопедия сельского хозяйства. / Сост. С. М. Богданов. – К.: Тип. П. Барского, 1895. – С. 349.

9. Яната О. Коротке справоздання про діяльність Сільсько-Господарського Наукового Комітету України за 1923–1924 операц. рік / О. Яната, Н. Петренко // Вісник Сільсько-Господарської Науки. – 1924. – Ч. 7–9.

10. Щоголів І., Яната О. Короткий план діяльності Сільсько-Господарського Наукового Комітету в 1924 році // Вісник Сільсько-Господарської Науки. – 1924. – Т. 3. № 1–4. – С. 38.

11. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 1 (1924-1925).

12. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 3–7 (1924-1925).

13. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 8 (1924-1925).

14. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 112–113 (1924-1925).

15. ЦДАВО України, ф. 1230, оп. 1, спр. 4, арк. 9–14 (1924-1925).

Коваленко С. Д. Проблемы засухи в деятельности Сельскохозяйственного научного комитета Украины. *В статье отражена деятельность Сельскохозяйственного научного комитета Украины по изучению проблем засухи через созданную в 1922 году Комиссию, которая работала на основе синтеза разных подходов к планированию и проведению соответствующих мероприятий.*

Kovalenko S. Problems of drought in the activity process of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine. *This article describes the activities of the Agricultural Scientific Committee of Ukraine on the problems of drought as a result of the in 1922 established Commission, which was based on a synthesis of different approaches to planning and implementing relevant activities.*

УДК 94: 329(477) «1919/1939»

ВИКОРИСТАННЯ МАШИН ТА УДОСКОНАЛЕНИХ ЗНАРЯДЬ ПРАЦІ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.

Виздрик В.С., канд. істор. наук

(Національний університет «Львівська політехніка»)

У статті проаналізовано використання машин і вдосконалених сільськогосподарських знарядь, а також найманої робочої сили. Розглянуті особливості різних типів господарств по застосуванню новітніх технічних засобів обробки землі.

Аграрні відносини в За-
потребують глибокого дослі-
економічних відносин. Дана
пізнавальною необхідністю,
ми вивчення матеріально-
українського села. Реаліза-
дальший розвиток ринкових
впровадженням удоскона-
техніки, підвищенням кон-
шицьких та фермерських

дрібних виробників. Поглиблювався
процес майнової та соціальної дифе-
ренціації на селі.

Польські дослідники, хоч і не до-
тримувались одного погляду щодо
реформування сільського gospodar-
ства, все ж не залишалися осторонь
аграрних проблем Західної України,
розглядаючи їх, головним чином, че-
рез реалізацію колонізаційної політи-
ки польської держави. Серед них слід
відмітити Чернієвського К., Ландау
З., Томашевського Ю. [1]. Актуальні
питання розвитку економічних від-
носин західноукраїнського села мож-
на знайти у працях Злупка С., Корній-
чук Л., Васюти І., Луцького О. [2].

Аграрно-капіталістичну еволюцію,
котра у Західній Україні відбувалася
шляхом створення підприємницько-
го господарства на власній землі по-
міщика, з його інвентарем і найманою
робочою силою, не можна зрозуміти
без вивчення даних про використання
сільськогосподарських машин. Засто-
сування машин у землеробстві вело до
утворення і розвитку капіталістичних
відносин на селі.

За даними перепису 1921р. лише не-
велика частина маєтків не мала сіль-
ськогосподарських машин, це були в
основному зруйновані під час війни
господарства. Такими господарствами у

хідній Україні в 20-30-х рр.
дження з позицій соціально-
тематика зумовлюється як
так і практичними потреба-
технічного забезпечення
ція аграрних реформ і по-
відносин супроводжувалися
леної сільськогосподарської
курентоздатності помі-
господарств та розоренням

Волинському воєводстві, які потерпіли
від воєнних дій, належало 34,8% орних
земель, у Тернопільському 7,8%, у Ста-
ніславському – 4,8%, у Львівському –
2,5%, а в усій Польщі – 7,1% [3, s.17].
Повоєнне відродження господарств ве-
лось за відробітковою системою, вико-
ристовуючи реманент селян. У великих
за розмірами господарствах спостеріга-
лося збільшення застосування удоско-
налених знарядь та машин. Так, за ста-
тистичними даними у господарствах
площею від 100 до 500 гектарів припа-
дало набагато більше використання ма-
шин і удосконалених знарядь ніж у ве-
ликих латифундіях площею понад 1000
гектарів землі. Виняток становили тіль-
ки парові плуги і молотарки. Оскільки
ціни на них були високі, вони були
рентабельними у більших за розміром
господарствах [4, s. 1-2]. Отже можна
зробити висновок, що раціональність
використання машин, а відтак і продук-
тивність праці у господарствах серед-
ніх і дрібних була вища, ніж у великих
латифундіях. Багато зусиль поміщики
та фермери спрямовували на раціоналі-
зацію виробництва своїх господарств,
застосовуючи мінеральні та натураль-
ні добрива.

Контрасти в західноукраїнсько-
му селі спостерігалися в застосуванні
сільськогосподарських знарядь та ма-

шин. З одного боку, розвиток капіталістичного виробництва в сільському господарстві супроводжувався концентрацією сільськогосподарської техніки у поміщицьких господарствах та фермерів, з іншого боку – відсутністю техніки у дрібних і найдрібніших землеробів, які змушені були користуватися примітивними знаряддями праці.

Львівський тижневик «Rolnik» писав: «За оснащенням сільськогосподарськими машинами наші господарства виглядають дуже різноманітно ... є такі, в котрих не бракує найновітніших машин, і вони під жодним оглядом не уступають зразковим німецьким господарствам. Але поряд із ними є й такі, вигляд яких переносить нас в ті стародавні часи, коли серед пущ і дрімучих лісів виникли нові поселення і коли примітивний плуг чи соха були єдиним сільськогосподарським знаряддям» [5, s. 65].

Зазначимо, що розвиток сільськогосподарського виробництва залежав від використання удосконалених знарядь та машин, добрив, сортового насіння, агротехнічних засобів та нових технологій обробітку землі. Ці процеси мали місце в поміщицьких та фермерських господарствах у середині й другій половині 20-х років ХХ ст. В цей період посилювався рух за впровадження нової техніки в землеробстві. В одному із звітів Сільськогосподарського товариства Східної Малопольщі за 1927 р. зазначалося: «Весняний сезон позначився досить інтенсивним попитом прогресивніших фільваркових господарств на знаряддя обробітку землі системи «Бурмістра», а особливо на плуги виробництва «Унії» та широкорядкові полільники» [6, арк. 2].

Проте в малих господарствах незможних селян використання дорогих машин було нераціональним і недоступним. Тоді як заможні селяни мали у своєму розпорядженні парові плуги, сівалки, жатки, молотарки та інші сільськогосподарські знаряддя механічного обробітку землі.

В часи економічної кризи технічна база сільського господарства знизилась внаслідок скорочення попиту на сільськогосподарські знаряддя і машини. Мінімальна кількість техніки у поміщицьких господарствах була малоефективна, оскільки велика кількість землевласників поверталися до відробіткової системи у зв'язку з появою дешевих робочих рук. Навіть у господарствах заможних селян зникали сівалки і культиватори. Що ж до загальної більшості селян, то в цей період вони переходили на мілку оранку і відмовлялись від міжрядкового обробітку. Багато дрібноселянських господарств замінювали плуг дерев'яною сохою. Як наслідок, спостерігається тенденція до технічного регресу, що спричинило різке скорочення сільськогосподарського машинобудування. За даними офіційної статистики, виробництво молотарок у Польщі в 1933 р. зменшилось проти 1929 р. в 13 разів, кінних плугів – у 13,3 рази, борін – в 173,6 рази [7, с. 251].

Отже можна зробити висновок, що сільське машинобудування під час економічної кризи прийшло до повного занепаду, це стримувало розвиток капіталістичного виробництва на селі. Негативний вплив на купівельну спроможність селянських господарств мали низькі ціни на сільськогосподарські продукти та високі – на промисло-

ві товари. Особливо ця різниця стала відчутною у роки світової економічної кризи. Так, у 1934 р. порівняно з 1928 р. оптові ціни в Польщі впали на продукцію сільського господарства на 63%, а на машини і знаряддя праці на 14%. У 1933 р. селянин для того, щоб купити плуг, змушений був у 2,7 рази продати більше збіжжя, ніж у 1928 р. [8, арк. 3]. Це спонукало поміщиків використовувати старі методи господарювання, де більше застосовувалась дешева праця найманих робітників, ніж вкладення коштів для раціоналізації виробництва з метою зниження його витрат. Криза у сільському господарстві сприяла росту відробіткової системи, що відроджувало пережитки на селі, гальмуючи розвиток продуктивних сил більше, ніж у промисловості.

В післявоєнне десятиріччя поміщики і фермери докладали багато зусиль, особливо в останні роки перед кризою, для налагодження раціонального виробництва і підвищення технічного забезпечення землеробства. Але внаслідок кризи попит на сільськогосподарську техніку різко впав, і тільки з 1935 р. капіталовкладення підприємців у розвиток сільськогосподарських машин і знарядь поволі почали зростати. Якщо індекс інвестиції у сільськогосподарське виробництво машин і знарядь в 1928 р. прийняти за 100%, то в 1929 р. він дорівнював 76,2%; у 1930р – 43,9%; а у 1932 р. – 8,8%; 1933 р. – 10,3%; і у 1936 р. – 20,6%; у 1937 р. – 31,2% [9, s. 65].

До мінімальних розмірів скоротилося як внутрішнє виробництво, так і імпорт технічних засобів для сільськогосподарської продукції. Якщо порівнювати обсяг продукції вітчизняного

сільськогосподарського машинобудування до кризи, то лише підприємства Західної України продукції випускали набагато більше. Так, в 1929 р. 11 заводів виробляли 29 тис. ц. машин і знарядь для обробітку землі та переробки сіна й соломи. У Польщі 1932 р. виробництво зменшилося до 5 тис. ц., а у 1937 р. зросло до 21 тис. ц. [10, s. 77].

Запровадження машин у виробництво вимагало великих фінансових капіталовкладень. Значний внесок у прискорення цього зробив Державний сільськогосподарський банк, який одночасно фінансував аграрну реформу і кредитував господарства для підвищення технічного оснащення сільських підприємців, фермерів, поміщиків. Починаючи з 1925 р. і до початку 1932 р. він видав під іпотеку на сільськогосподарські інвестиції і погашення боргів у чотирьох воєводствах Західної України довгостроковий кредит на суму 16 969 тис. злотих [11, арк. 6].

Найбільше кредитів припало на польських поміщиків та осадників, що мали у своєму володінні від 20 до 50 га землі, – для купівлі реманенту, машин, штучних добрив і сплати боргів. Через різні кооперативи, спілки, акціонерні банки кредити здебільшого потрапляли осадникам, частина їх йшла на придбання сільськогосподарських машин і знарядь.

Так, міністерство сільського господарства і аграрних реформ видавало 4-відсотковий кредит для придбання простих сівалок, відпускна ціна яких була знижена при купівлі в кредит на 29% і за готівку – на 37% [12, арк. 1]. Цими пільгами могли скористатися пен-

реважно заможні землероби, що вели ринкове господарство.

Незважаючи на державну підтримку, застосування техніки в сільському господарстві породжувало напругу в суспільстві. З одного боку в господарствах, які використовували вільнонайману працю, машини витісняли сільськогосподарських робітників, з іншого – дешева робоча сила, розходження цін між сільськогосподарськими продуктами і машинами на користь останніх, гальмували масове впровадження сільськогосподарської техніки. Однією з причин, що стримували використання технічних засобів у землеробстві, було аграрне перенаселення, яке створило велику перевагу робочих рук на ринку праці. Так, у звіті Господарського товариства Східної Малопольщі відзначалося: «Дешевизна робочої сили поденників та її надлишок сприяють консерватизму у господарюванні, не заохочують керівників господарств до піднесення практичних зусиль з метою поліпшення організації людської праці» [13, арк. 3].

У господарствах великих землевласників використовувалась дешева праця поденників, що гальмувало застосування дорогих машин. За підрахунками згаданого товариства, ручне збирання врожаю поденниками на площі 80 моргів коштувало 1000 золотих. І стільки ж щорічно необхідно було сплачувати протягом 5 років лише за амортизацію кінної жнивarki, купленої під 15-відсотковий кредит. Парова молотарка коштувала 20-40 тис. золотих. Отже, «при таких цінах на машини і при середній відсотковій нормі кожний ощадливий господар прагнучиме купляти старі молотарки і локо-

мобілі, а придбання нової техніки вважатиме предметом розкоші» [14, арк. 2]. Така тенденція проявилася в період економічної кризи, коли поміщики і фермери активно використовували напівдармову робочу силу, що працювала на старій технічній базі.

Отже, використання сільськогосподарської техніки у західноукраїнському селі набагато відставало від польських (етнічних – В.В.) воєводств. За даними Інституту сільського господарства, який 1935 р. обстежив стан реманенту селянських господарств в 11 селах Західної України та в 42 селах інших регіонах Польщі, різниця в оснащенні даних господарств возами, плугами й січкарями в цих двох регіонах була незначна. Десятикратною простежувалася перевага західних воєводств в оснащенні господарств багатих польських селян молотарками, кінними приводами, віялками і зерноочисними машинами. Ще більшою була перевага у вживанні жниварок, культиваторів та сівалок [15, s. 55].

Особливу увагу слід звернути на звичайний селянський реманент. Вражає низький рівень забезпечення живим і мертвим інвентарем малих і парцельованих господарств. В господарствах Східної Галичини, які мали площу від 0,5 до 2 га, налічувалося тільки 12% дворів, що мали по одному коню, плугу та бороні, 14,6% господарств – по одному возу. Господарства, що мали найпростіший реманент, не могли існувати з власного господарства, тому що утримання коня навіть до 2 га було нерентабельним.

У господарствах середняків (від 5-10 га), в залежності від орної землі, простий реманент був у всіх – не мен-

НАУКОВІ ДОСЯГНЕННЯ МИНУЛОГО

ше двох возів і плугів, наявність двох і більше коней. Про використання покращених сільськогосподарських знарядь і машин у різних групах господарств свідчать анкетні дані Інституту успільного господарства [16, s.10].

Групи господарств, га	На 100 обстежених господарств припадало покращених знарядь та сільськогосподарських машин	
	у південних воєводствах	у східних воєводствах
До 2	41,1	10,9
2-5	95,9	9,4
5-10	168,9	77,7
10-20	219,7	118,8
20-50	318,7	75,7

З таблиці видно, що південні воєводства мали значно більше удосконалених сільськогосподарських знарядь і машин в однотипних групах, порівняно з східними воєводствами. Використання знарядь праці і машин в обох групах збільшується із ростом розміру господарств, за винятком землі непридатної для обробітку (гірські райони – В.В.). Якщо взяти затрати капіталовкладень на одиницю земельної площі у вигляді сільськогосподарської техніки, Західна Волинь значно поступається Галичині. Технічний прогрес у сільському господарстві торкнувся в більшій мірі заможних груп селян. У господарствах дрібних за площею, але відносно великих за розмірами виробництва, таких як тваринництво, вирощування коренеплодів найбільше поширення мали січкарні та плуги для підгортання картоплі. Не користувалися дорогими знаряддями – молотарки, кінні приводи, зерночисні машини, сівалки, жатки та інше знаряддя. На основі статистичних даних в Захід-

ній Україні налічувалося 16,7% заможних селянських господарств, які мали одне з вказаних знарядь. Наприклад, молотарками з кінними приводами володіли 4,2% фермерських господарств.

Притому 54,7% господарств не

мали навіть звичайних плугів, весь час орендуючи їх. За даними Головного статистичного управління Польщі, у 1935 р. сівалками користувалися у Волинському воєводстві 8% господарств, у Львівському і Станіславському – 9, у Тернопільському – 14% [17, s. 120].

Інтенсивність сільськогосподарського виробництва основної маси селянських господарств у міжвоєнний період залишалось на тому ж рівні, що й до Першої світової війни. Використання удосконаленої сільськогосподарської техніки було рентабельним лише у великих господарствах поміщиків та фермерів, одночасно витісняючи дрібних виробників. Також необхідно зазначити, що крім використання сільськогосподарської техніки не обходились без найманої робочої сили постійних строкових робітників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Czerniewski K. Maszyny i narzędzia rolnicze w gospodarstwach mniejszej własności. – Warszawa, 1938. – 112s; Landau Z., Tomaszewski J. Zarys historii gospodar-

czej Polski 1919-1939. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1971. – 321 s.

2. Злупко С. Некоторые особенности социально-экономического развития западноукраинской деревни в эпоху капитализма // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. – 1963. – Вильнюс: Минтас, 1964. – С.648-660; Злупко С. Економічна думка України. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2000. – 524с.; Корнійчук Л. Становище трудящого селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920-1939рр.). – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 71с.; Васюта І. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918-1939). – Львів: Вища школа, 1978. – 172 с.; Луцький О. Сільськогосподарський кредит: готівкові приходи і розходи селянської родини в рр. 1927-1937. – Львів, 1938. – 45 с.

3. Statystyka Polski. –Т.5. Wielka własność rolna. - Warszawa, 1925.–XXI, 122с.

4. Ibidem.

5. Czerniewski K. Maszyny i narzędzia rolnicze w gospodarstwach mniejszej własności. –112s.

6. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф.415, оп. 1, спр. 4.

7. Гросфельд Л. Экономический кризис 1929-1933гг. в Польше. – М.: Изд-во иностранной л-ры, 1954. – 304с.

8. ДАІФО, ф. 2,о опс. 9, спр. 610.

9. Czerniewski K. Maszyny i narzędzia rolnicze w gospodarstwach mniejszej własności. – 112 s.

10. Ibidem.

11. ДАІФО, ф. 2, опс. 9, спр. 480.

12. ДАІФО, ф. 41, опс.1, спр.160.

13. ДАІФО, ф. 415, опс.1, спр.4.

14. Там само.

15. Czerniewski K. Maszyny i narzędzia rolnicze w gospodarstwach mniejszej własności. – 112 s.

16. Ibidem.

17. Statystyka rolnicza, 1935. – Czesc 3. – Warszawa, 1936. – 163 s.

Виздрік В.С. *Использование машин и усовершенствование орудий в западноукраинском селе в 20-30-х годах XX в. В статье проанализировано использование машин и усовершенствованных сельскохозяйственных орудий, а также наемной рабочей силы. Рассмотрены особенности различных типов хозяйств по применению новейших технических средств обработки земли.*

Vizdrik V.S. *The use of machinery and improved of tools of work in the country of West Ukraine. In the article the use of machinery and improved agricultural tools and hired labor: Given the comparative analysis of different types of farms on the use of modern technical means cultivation of land.*

УДК 629.42

РОЗВИТОК ОХОРОНИ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Сорочинська О.Л., канд. іст. наук, д-р філос.

(Державний економіко-технологічний університет транспорту)

Коротко розглянуто основні етапи розвитку науки про охорону праці в Україні. Наведені основні законодавчі документи в галузі охорони праці, які діють на даний час в Україні. Визначено важливість покращення охорони праці на підприємствах для більш безпечних умов праці.